

Suomalaisten tutkijoiden näkökulmia kulttuurisen mielenterveystutkimuksen vuosikymmeniin – Jutta Ahlbeck & Anssi Halmesvirta

Haastattelu

Pekka Pietilä & Annastiina Mäkilä

Tässä haastattelussa luomme katsauksen kulttuurisen mielenterveystutkimuksen historiaan kotimaisessa kontekstissa. Haastattelimme keväällä 2021 filosofian tohtori, aatehistorian dosentti Anssi Halmesvirtaa Jyväskylän yliopistosta ja valtiotieteiden tohtori (sosiologia), tieteiden historian dosentti Jutta Ahlbeckia Åbo Akademiä. Kuten tämän *Mieli ja tiede* -teemasarekkeen johdantotekstissä huomioidaan, kulttuurinen mielenterveystutkimus on monialainen ja poikkitieteellinen kenttä, johon historiantutkija ja sosiologi tarjoavat kaksi kiintoisaa tulokulmaa.

Haastatellut tarjoavat ajallisesti ja laadullisesti laajan kuvan suomalaisesta tutkimuksesta omien kiinnostuksen aiheidensa ja tutkimusympäristönsä myötä. Kahden tutkijan uraa ja persoonallisia näkemyksiä seuraamalla hahmottuu, miten marginaalisesta kiinnostuksen kohteesta on muotoutunut suomalaiselle humanistis-yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen kentälle kasvava ala, joka kiinnostaa laajalti uusia tutkijoita [1]. Tämänhetkistä tutkimuksen tilannetta tarkastelemme laajemmin teemasarekkeen johdantoartikkelissamme *Katsaus kulttuuriseen mielenterveystutkimukseen Suomessa*.

Haastattelut on toteutettu eri aikoina ja editoitu myöhemmin yhdeksi tekstiksi, jossa suorat lainaukset ovat haastateltavilta. Kysymysrunko oli kummallekin haastateltavalle sama. Tavoitteena on esitellä tutkimuskentän muutosta Suomessa henkilöhistorioiden kautta. Halmesvirta työskenteli aiheen parissa aktiivisemmin ennen 2000-lukua, Ahlbeck puolestaan aloitti väitöskirjatutkimuksensa vuosituhannen vaihteessa. [2]

Akateemisen uran aloitus ja väitöskirjatyo

Anssi Halmesvirta päätyi opiskelemaan yleistä historiaa Jyväskylän yliopistoon vuonna 1977, sivuaineinaan hän opiskeli filosofiaa ja yhteiskuntatiedettä, ”joka vielä tuona aikana oli yhteiskuntatiede, ilman jakoja nykyisiin oppiaineisiin”. Halmesvirta havahtui jo sängen varhain ajatukseen, josta muodostui hänen tieteellistä uraansa määrittävä näkemys: historian opettamisen ja ymmärtämisen kannalta historian filosofia ja filosofian historia olivat äärimmäisen tärkeitä. Tämä johti siihen, että hän julkaisi pro gradu -työnsä pohjalta teoksen *Kiista historian selittämisestä* (1983). Perusopintojen jälkeen Halmesvirta lähti kolmivuotisen apurahan tuella Sussexin yliopistoon tekemään väitöskirjaa, joka sai erinäisten vaiheiden jälkeen teemakseen isobritannialaisten suhtautumisen suomalaisiin 1700-luvun lopulta 1900-luvun alkuun. Näkökulmana työssä oli rotuajattelu ja sen kehittyminen tarkastelujakson aikana, lähdeaineistona monipuolinen kokoelma matkakirjallisuudesta poliittisiin teksteihin. Opiskelu Sussexissa oli karaiseva kokemus, jossa: ”tehtiin papereita viikottain kaikista brittiläisen ajattelun klassikoista viimeisen muutaman sadan vuoden ajalta”, ja siellä vaikuttaneeseen koulukuntaan [3] Halmesvirta katsoo ajattelunsa kasvaneen kiinni. ”Skaala oli anarkisteista äärikonservatiivisiin ajattelijoihin, ja Sussex olikin punainen saareke sinisessä meressä, eli vasemmistohenkinen. No mitä nyt Englannissa vasemmistohenkinen voi tarkoittaa.”

Jutta Ahlbeck aloitti opintonsa vuonna 1991 Åbo Akademiassa opiskelemalla kieliä. Opiskeltuaan vuoden ajan ranskaa ja saksaa hän vaihtoi pääaineensa sosiologiaan, josta valmistui valtiotieteiden maisteriksi vuonna 1998. Tuohon aikaan Åbo Akademiassa vaikutti sosiologian professorina Elianne Riska [4], jonka *Images of Women's Health* -akatemiaprojektin mukana Ahlbeck jatkoi suoraan väitöskirjantekoon. Ahlbeckin pro gradu -työ *Galna kvinnor – från omoral till sjukdom* (1998) oli jo ollut osana Riskan hanketta, joten siirtymä oli luonnollinen. Ahlbeckille hahmottui vasta myöhemmin tilanteen ”helppous ja hyvä tuuri”. Hän väitteli sosiologiasta vuonna 2006 aiheenaan Seilin mielisairaalan [5] naispotilaita koskevat hulluuden määrittelyt erityisesti lääketieteellisessä diskurssissa vuosina 1889–1944. Väitöskirjaa tehdessään Ahlbeck toimi sekä sosiologiensa että historioitsijoiden kanssa ja etenkin yhteistyö Turun yliopiston kulttuurihistorioitsija Kirsi Tuohelan kanssa alkoi silloin. Tuohela teki oman väitöskirjaansa *Huhtikuun tekstit* (2008) kolmen naiskirjailijan koetusta ja kirjoitetusta melankoliasta. Pitkäaikaiseen, edelleen jatkuvaan yhteistyöhön liittyy monta yhteisjulkaisua ja tutkimushankkeita, joista tarkemmin alla.

Tutkijan polku kohti kulttuurista mielenterveystutkimusta

Lähtökohtana mielenterveyteen liittyvien teemojen kiinnostavuudelle omalla kohdallaan Halmesvirta pitää Sussexin aikana, 1980-luvulla, tutkimusaineistoissa vastaan tulleita degeneraation teemoja. Nämä hän jakaa kolmeen kategoriaan: hulluus, seksuaalisuus ja rikollisuus. Halmesvirta kertoo pohtineensa tuolloin, ”että jos kerran degeneraation teema on ollut näin vahvana Englannissa, Saksassa ja Ranskassa, niin miksei myös Suomessa.” Hän alkoi tutkia aihetta, ja osoittautui, että Suomi noudatti näiden muiden Euroopan maiden linjaa. Törmättyään tunnetun piirinlääkäri Konrad Reijo Waaran arkistoaineistoon kirjeenvaihtoineen, Halmesvirralle avautui pääsy 1800-luvun lopun suomalaisen ”tavallisen pulliaisen ja auktoriteettiasemassa olevan lääkärin” keskinäiseen keskusteluun ja sieltä nouseviin degeneraation ja hulluuden

teemoihin. Näistä aineistoista tekemänsä tutkimuksen perusteella hän kirjoitti *Vaivojensa vangit* -teoksen (1998). Siinä Halmesvirta eri teemoihin jaotellen avaa lukijalle sitä valta-asetelmaa ja mahdollista toimijuutta, joka terveysauktoriteetin ja kansalaisen välillä muodostui. Monissa kirjan luvuista keskitytään ennen kaikkea hulluuden erilaisiin ilmenemismuotoihin ja hoito-ohjeisiin.

Jutta Ahlbeckin kiinnostus mieleen ja sosiaalisiin ”poikkeavuuksiin”, sukupuoleen ja valtakysymyksiin virisi jo niin sanotussa kandivaiheessa. Merkittäviä vaikuttajia löytyi erityisesti populaarikulttuurin teosten, kuten *Yksi lensi yli käenpesän* -elokuvan (1975) myötä. Etenkin 1800-luku, naisten hulluus ja sen medikalisointi kiinnostivat osin valta-asetelmiensakin takia. Ruotsalaisen aatehistorioitsija Karin Johannissonin naisia ja lääketiedettä 1800–1900-lukujen taitteessa käsittelevä teos *Den mörka kontinenten* (1994), Phyllis Cheslerin klassikkoteos *Women and Madness* (1972) ja Elaine Showalterin *The Female Malady* (1987) olivat mieleenpainuvia lukukokemuksia. Niiden ja muiden samoja teemoja käsittelevien teosten myötä Ahlbeck päätyi jo pro gradu -työssään tutkimaan naisten diagnosointia, jonka Seilin mielisairaalan arkistoihin pääsy Turussa mahdollisti.

Vaikka Ahlbeckin mukaan professori Riska karsastikin hieman oppilaansa historiallista otetta, hän kannusti ohjattavaansa jatkamaan tutkimuksen parissa. Mielisairaalan arkistoaineisto itsessään oli vaikuttava ja Ahlbeck muistelee, kuinka potilasaineisto aluksi tuntui shokeeraavalta ja todella surulliselta, toisaalta hänen kokemuksensa aineiston tärkeydestä motivoi tutkijaa. Ahlbeckin pro gradu palkittiin Suomen vuoden parhaana sosiologian pro graduna vuonna 1999 (Westermarck Seura). Riskan samaa suuri akatemiahanke mahdollisti sen, että Ahlbeck pystyi jatkamaan samalla aineistolla jo edellä mainitun väitöskirjatutkimuksen parissa.

Nuorena tutkijana työskentely 1990- ja 2000-luvuilla

”Muistan olleeni outolintu 1990-luvulla aiheideni kanssa”, Halmesvirta pohtii. Juuri kukaan ei hänen mukaansa ollut akateemisen historian alalla vielä kiinnostunut degeneraatioon, hulluuteen ja niihin liittyvistä poikkeavuuteen nivoutuvista aiheista [6]. Vuosikymmenen lopulta hän muistelee muuttoliikkeiden historian tutkijan Markku Mattilan väitöskirjan (1999) käsitelleen aihepiiriä itselleenkin tutulla tavalla. Halmesvirralla säilyi 1990-luvun aikana näkemys, että suurin osa aihetta aiemmin käsittelevää historiantutkimusta oli lähes pelkästään psykiatrian ja psykologian profession sisäistä, usein eläköityneiden lääkäreiden kirjoittamaa:

He siis legitimoivat omaa professiotaan menestystarinoilla. [– –] Olin vähän kuin itsenäinen solu. Ei ollut mitään seminaareja tai verkostoja, tai voi siis olla, että en vain tiennyt niistä. Ehkä Oulussa saattoi jo olla silloin, Helsingistä en tiedä ketään. Tampereella oli jotain mentaali- ja rotuhygienia-asioista kiinnostuneita mutta en ollut heihin yhteydessä eivätkä he minuun. Mattilan Markku vaan sitten vähän myöhemmin. [– –] Ravasin sitten ulkomailla, Englannissa olin vähän väliä jotain tonkimassa.

Lainaus tiivistää samalla ennen sähköisten verkostojen aikaa tehdyn tutkimustyön haastavuutta, kun oman työn kannalta relevantteja kollegoita ei tuntenut tai tavoittanut

helposti. Toisaalta rakenteellinen hajanaisuus nousee esiin myös tämän teemasaarekkeen kirjallisuuskatsauksen myötä hahmottuvissa tämän päivän koulukunnissa, eli nykyiset kommunikaatiotyökalut eivät automaattisesti tuoneet suoraa helpotusta tilanteeseen. Samankaltaista dynamiikkaa on havaittavissa myös esimerkiksi yleisen historian kielellisten käänteiden nousussa viime vuosituhannen jälkipuoliskolla (Parti 2020).

Myös Ahlbeck muistelee oman uransa alkuvaiheen verkostoitumista helpottavien apuvälineiden karkeutta. Aivan kuten nykyäänkin, kanssatutkijoiden löytäminen saattoi olla täysin onnenkauppaa, kun Englantiin konferenssiin mennessä vahingossa törmäsi suomalaiseseen, josta ei ollut koskaan aiemmin kuullutkaan. Tutkijan piti itse aktiivisesti etsiä toisia tutkijoita ja konteksteja, joissa samankaltaisista asioista keskusteltiin. Tuolloin ei kuitenkaan ollut käytössä verkostoitumista helpottavaa sosiaalista mediaa ja internettiä osana tutkijan jokapäiväistä arkea. Onneksi professori Riskan projekti mahdollisti matkoja kansainvälisiin konferensseihin ja seminaareihin, joissa Ahlbeck tutustui muihin tutkijoihin, jotka tekivät terveyteen ja sairauteen liittyvää tutkimusta. Omaa väitöskirja-aikaansa Åbo Akademiassa hän muistelee seuraavasti:

Me oltiin samoista asioista kiinnostuneita nuoria feministejä. Kaikissa opinnäytteissä oli jonkin asian sosiaalinen konstruktio jo nimessä. [– –] Siihen aikaan Åbo Akademiassa sosiologia ja naistutkimus, sittemmin sukupuolentutkimus tekivät tiiviisti yhteistyötä ja me nuoret feministit olimme molemmissa aktiivisesti mukana kehittämässä myös opetusta, etenkin naistutkimuksen puolella.

Ahlbeckin mukaan he eivät kokeneet olleensa feministisen tutkimuksen esitaistelijoita kansallisella kentällä, enemmänkin vain nuoria tutkijoita, jotka olivat innostuneita omista projekteistaan: ”Oikeastaan vasta jälkikäteen huomasi Eliannen kautta tulleen osaamisen ja vaikutuksen koko laitoksellamme vaikuttaneessa nuorten tutkijoiden ryhmässä.” Riskan ryhmästä ainakin valtiotieteiden tohtori, professori Elina Oinas ja valtiotieteiden tohtori, professori Sirpa Wrede ovat Ahlbeckin ohella tavalla tai toisella jatkaneet myöhemmin samankaltaisilla teemoilla, kummankin toimiessa nykyisin Helsingin yliopistossa sosiologian oppiaineessa.

Vaikka niin Halmesvirran kuin masennuksen historiasta ja biopolitiikasta kiinnostuneen sosiologi Ilpo Helénin sekä 1800-luvun lopun naisten hermostuneisuutta tutkineen Minna Uimosen teokset olivat Ahlbeckille tuttuja: ”Kontaktit löytyivät enimmäkseen Ruotsin puolelta, jossa väitöskirjoja hulluustutkimuksen alalta oli tullut jo 1990-luvulla.” Halmesvirran tavoin Ahlbeck koki nuorena tutkijana olevansa hiukan yksinäinen puurtaja Suomessa. Varsinkin sosiologian oppiaineen sisällä ja esimerkiksi sosiologipäivillä puhtasoppisuuden portinvartijat olivat välillä vastassa. Jos pohdimme nykypäivän vaatimuksia monipaikkaisesta yhteistyöstä akateemisessa maailmassa, samankaltaiset oppiaineiden sisäiset koulukuntaerot hankaloittavat usein lähtökohtaisesti uusien yhteistyökuvioiden luonnollista muodostumista. ”Vaikka moni ja poikkitieteellisyttä tänä päivänä peräänkuulutetaan, on rahoituskäytänteiden ja virkojen erikoistumisvaatimusten takia mahdollista, että monitieteinen tutkija jää rakenteiden takia väliinpuotoajan asemaan”, Ahlbeck pohtii.

Kiinnostus mielenterveysteemoja kohtaan säilynyt uran edetessä

Degeneraatio, hygienia ja hulluustutkimus johtivat Halmesvirran tutkimaan lääkärikuntaa myös laajempaan ilmiönä. Kiinnostus teemoihin vei hänet urheilun ja kansanterveyden ympärille kiertyneeseen maailmaan, jossa seuroilla ja niiden lääkäreillä oli voimakas mentaalihygieeninen eetos. Artikkeliksi *Sports as Medicine: Public Health, Hygiene and the Rise of the Sports Movement in Finland, 1880–1920* (Halmesvirta 2002) toimii tästä hyvänä esimerkkinä. Myös partioliike ja uskonnolliset ajattelijat mentaalihygieenisen ja degeneraatiota hallitsemaan pyrkivän diskurssin esiintuojina ovat olleet Halmesvirran kiinnostuksen kohteina. Kokonaisuudessaan Halmesvirta määrittelee "pessimistisen ja vähän dystooppisen ihmiskäsityksen" olleen aina hänen kiinnostuksen kohteitaan aina tähän päivään asti. Paluu niin sanotun syytöstehtaan äärelle tapahtui viime vuosikymmenen lopulla, kun Halmesvirta osallistui filosofian tohtori Tuomas Laine-Frigrenin, dosentti Jari Eilolan ja dosentti Markku Hokkasen *Encountering crises of the mind* -teokseen (2018) uudella tulkinnalla ReijoWaarana aineistosta, tällä kertaa kriisi-käsitteen valossa. Kyseisessä artikkelissa hän käy viiden potilastapauksen kautta lävitse niin tyypillisiä kuin epätyypillisiäkin muotoja lääkärin ja potilaan suhteesta puhuttaessa 1800- ja 1900-lukujen vaihteen mielenterveysongelmista. Myös Halmesvirran 2000-luvun puolella julkaistut, Suomen ja Unkarin suhteita sekä ennen kaikkea näiden suhteiden tiedepolitiikkaa käsittelevät julkaisut ovat sisältäneet vahvoja mielenterveysteemoja.

Ahlbeck näkee, että suurin osa hänen myöhemmistä tutkimusprojekteistaan ja julkaisuistaan voidaan katsoa liittyneen tavalla tai toisella saman kattoteeman alle. Tutkimushankkeet kuten Koneen Säätiön rahoittama "Sairausten kulttuuriset merkitykset ja modernisoitua Suomi" (2009–2012) ja Suomen Akatemian rahoittama "Fragile Subjects: Childhood in Finnish Literature and Medicine, 1850s–2000s" (2012–2016) ovat olleet hänelle keskeisiä monitieteisiä tutkimushankkeita, joihin, Ahlbeckin ohella, kuuluivat myös kirjallisuustieteilijät Päivi Lappalainen (molempien projektien PI) ja Kati Launis, sekä jo mainittu kulttuurihistorioitsija Kirsi Tuohela. Hankkeista syntyivät muun muassa artikkelikokoelmat *Kipupisteissä: Sairaus, kulttuuri ja modernisoitua Suomi* (2015) ja *Childhood, Literature and Science: Fragile Subjects* (2018). Viimeiseksi mainitussa tarkastellaan lapsuuden länsimaisia kuvauksia ja lapsuuteen liitettyä viattomuutta ja haurautta sekä syntiä ja pahuutta. Omassa artikkelissaan Ahlbeck tutki hermostuneen lapsen hypoteesin ja hahmon syntymää lääketieteessä, jäljittäen modernin ongelmaa ja sen rakentumista suomalaisessa lääketieteessä ennen kaikkea tyttölasten ympärille kasaantuviksi odotuksiksi ja mahdollisiksi interventioiksi.

Vaikka Ahlbeckin tällä hetkellä käynnissä oleva tutkimushanke liittyikin vähemmistöihin, kaupankäyntiin ja ulkopuolisuuteen, huomioi hän teoriapohjan ja näkökulman kumpuavan samasta ulkopuolisuutta havainnoivasta lähtökohdasta kuin mielenterveystutkimuksessaan. Hän on myös ollut monta vuotta mukana suunnittelemassa ja opettamassa Turun yliopiston humanistisen tiedekunnan järjestämässä Asklepios-ohjelmassa. Asklepios on kulttuurin ja terveyden tutkimuksen opintokokonaisuus, jossa tutustutaan muun muassa kulttuurisen terveystutkimuksen ja kerronnallisen lääketieteen näkökulmasta erilaisiin tieto- ja tiedekäsityksiin sekä taiteen, hyvinvoinnin ja ympäristön suhteisiin.

Ahlbeckin Seilin naispotilaita koskeva väitöskirjatutkimus on kiinnostanut tutkijoiden lisäksi mediaa sekä taiteen tekijöitä ja kirjailijoita. Hänen väitöskirjassaan esiin nostamien aineistojen pohjalta ja innoittamana on kirjoitettu viisi romaania, lukuisia tv-dokumentteja ja lehtiartikkeleita ja myös teatteriesityksiä. Ahlbeck näkee positiivisena sen, että tutkimustyön pohjalta tehdään taidetta ja hän on tehnyt paljon yhteistyötä kulttuurialan toimijoiden kanssa. Samalla hän muistuttaa meitä kuitenkin tutkijan oikeudesta omiin kirjoituksiinsa ja tulkintoihinsa ja näistä oikeuksista tälläkin hetkellä liian vähän käytävään keskusteluun suomalaisessa tiedemaailmassa. Toinen erikoinen ilmiö on kulttuurisen mielenterveystutkimuksen kasvavan mediahuomion myötä syntynyt tilanne, jossa alan tutkijoihin saatetaan ottaa yhteyttä sellaisella ennako-odotuksella, kuin he olisivat päteviä neuvomaan mielenterveysasioissa. Ahlbeck pitää huolestuttavana sitä, että hoitohenkilön ja hoitokäytänteitä tutkivan henkilön roolit sekoittuvat. Ahlbeck kertoo, että hän saa monesti yksityishenkilöiltäkin yhteydenottoja aktiivisemmin aina sen jälkeen, kun jokin Seili-dokumenteista esitetään televisiossa [7].

Kotimaisen tutkimuskentän kehitys

Kotimaisella kentällä toimineista ”varhaisista vaikuttajista” Ahlbeck mainitsee itselleen tärkeimmäksi aatehistorioitsija Minna Uimosen. Oulussa vaikuttavista terveyshistoriaan nojautuvista tutkijoista hän tutustui ensin filosofian tohtori, professori Heini Hakosaloon ja myöhemmin filosofian tohtori, professori Petteri Pietikäiseen. Kansainvälistäkin mielenterveystutkimuksen trendiä seuraten, ”ensin tutkittiin diskurssia ja rakenteita sekä lääketieteen valtaa. Tämä oli todella vahva foucault’lainen metanarratiivi 1990-luvun alulta lähtien.”

Viimeinen kymmenen vuotta on ollut mielenterveyden historian alalla voimakasta kasvun aikaa, Ahlbeck muistuttaa:

On tutkittu esimerkiksi potilaan ja pienen ihmisen näkökulmia, ja toimijuus ja potilaan kokemukset ovat korostuneet esimerkiksi omaelämäkertomuksissa. Lisäksi tutkitaan kulttuurituotteita, kuten kirjallisuutta ja elokuvia. Kokonaisuudessaan ei katsota enää pelkkää lääketieteen diskurssia.

Pitkän uran lääketieteellisen antropologian parissa tehneen lääkäri ja antropologi Marja-Liisa Honkasalon ja kulttuurihistorian professori Hannu Salmen toimittamaa artikkelikokoelmaa *Terveyttä kulttuurin ehdoilla* (2012) Ahlbeck pitää yhtenä ensimmäisistä yrityksistä koota yhteen alan suomalaisia tekijöitä. ”Sitä ennen ei oikeastaan puhuttu kulttuurisesta terveystutkimuksesta.” Näihin aikoihin alkoi myös ilmaantua kansainvälisiä poikkitieteellisiä konferensseja, joista hän mainitsee esimerkiksi Nottinghamissa Isossa-Britanniassa vuonna 2010 pidetyn *Madness and Literature* -konferenssin hienona kokemuksena (Madness and Literature Network). ”Kyseessä oli ensimmäinen kansainvälinen Health Humanities konferenssi, nykyään puhutaan ehkä laajemmin Medical Humanities -kentästä.” [8]

Suomalaisena piirteenä Ahlbeck näkee lääkärin ammatin kunnioittamisen, mikä on ollut nähtävissä lääkäreiden menestystarina-historiikeissa, ja sen, kuinka tämän kaltaista lääkärin representaatiota on lähdetty purkamaan. Vaikka Suomessa on osattu

seurata globaaleja ilmiöitä eikä oltu jonkin koulukunnan vankina, jo aiemminkin mainitut kentän sisäisen koheesion puute ja valtakunnallinen pirstaleisuus ovat olleet hänen mielestään suurimpia kompastuskiviä yhtenäisen ja vaikuttavuuteen pyrkivän tutkimuskentän synnyn esteenä.

Halmesvirta puolestaan toteaa, että 1990-luvun perspektiivistä katsoen ”tämä ala, nousi ja tuli olevaksi vasta myöhemmin.” Kehitystä on hänen mielestään ollut mielenkiintoista ja hienoa seurata. Samalla kun julkisuus alan ympärillä on kasvanut, on ilmennyt myös eräänlaista tutkimuskentän ja mediakentän sekoittumista. ”Nykyään kun tätä, välillä hiukan kevyttäkin puhetta tulee vastaan niin radiossa kuin televisiossakin jatkuvasti.” Halmesvirta on kokenut, että hänen edustamansa ajattelutapa, jossa valta ja ideologia ovat vahvoja selittäviä tekijöitä, ei vastaa aina sitä, mitä muualla historiatieteissä maassamme on siirretty tekemään. Tätä tulokulmaansa hän valottaa ajatuksella, että hulluus ja parannus ovat eräänlaisia ideologioita jo itsessään ja ”jopa koko lääketiede on omalla tavallaan ideologinen kokonaisuus” [9].

Yhteiskunta- ja ihmistieteelliseen mielenterveystutkimukseen liittyvää verkostoitumista vasta 2000-luvulla

Yhteiskunta- ja ihmistieteelliseen mielenterveystutkimukseen liittyviä verkostoja alkoi syntyä vasta pitkälti 2000-luvun puolella. Halmesvirran aiheeseen liittyvän tutkimustyön aikana eli ennen vuosituhannen vaihdetta ei tällaisia verkostoja vielä juurikaan ollut, vaikka selkeästi yliopisto- ja oppiainerajat ylittäviä vaikutteita ja keskusteluja käytiinkin. Yhtenä olennaisimmista voidaan mainita psykologi dosentti Juhani Ihanuksen historiantutkimuksenkin puolelle kurottavat julkaisut, jotka vaikuttivat moniin myöhempiin tutkijoihin. Ahlbeck on ollut useammassa verkostossa mukana.

”Suomessa oli aikoinaan Laadullisten Terveystutkijoiden verkosto (LaTe)”, jota koordinoitiin Tampereelta yhteiskuntatieteiden puolelta, Ahlbeck muistelee:

Kokonaisuudessaan nämä ovat aina tuntuneet olevan vähän kaupunkikohtaisia, Jyväskylässä on ollut omia porukoita, Oulussa omia. [– –] Nämä eivät välttämättä keskustelleet toistensa kanssa, esimerkiksi kirjahankkeita ja hankehakemuksia tehdään helposti lähikollegoiden kanssa, vaikka ehkä jostain toisesta yliopistosta löytyisi täysin relevanttia kontribuutiota.

Vaikka senioritutkijoilla on jo verkostot valmiina, aloitteleville tutkijoille ja väitöskirjantekijöille olisi tärkeää kyetä esittämään kattava näkemys siitä, mitä missäkin yliopistossa tehdään eri oppiaineissa. Usein tämä tarkoittaa yhteyksiä eri tieteenaloihin, sillä kontaktit eivät välttämättä löydy omasta lähipiiristä tai oppiaineista.

Toisaalta tämäkään ei aina ole yksinkertaista ja terminologiset sekä metodiset erot saattavat tulla vastaan: ”Esimerkiksi hyvinvointivaltion ja terveyspolitiikan tutkijat eivät usein ole ollenkaan kontaktissa tähän kulttuuriseen puoleen, ja päinvastoin.”

Ahlbeck näkee kuitenkin tilanteen kääntyneen viime vuosina parempaan suuntaa erilaisten, usein tiettyjen henkilöiden ympärille kehittyneiden verkostojen ansiosta.

Kuten jo edelläkin todettiin, myös Halmesvirta on huomionnut yhteydenpidon ja verkostojen rakentamisen edellytysten muutoksen. Jos verrataan 1990-luvun tutkimusympäristöön, nykyajan teknologian mahdollistamat helpot yhteydet eri yliopistojen toimijoihin ovat hänen mielestään yksi perustavanlaatuisimmista parannuksista, joiden myötä hän toivoo verkostojen kehittyvän aina vain luontevammin.

Otimme vielä Halmesvirran kanssa esille aiheita, joihin olisi jälkikäteen ollut mielenkiintoista tarttua. ”Se minua on jäänyt vaivaamaan, että en tullut koskaan ottaneeksi mukaan talouspuolta tutkimuksissa. Kyse oli kuitenkin jollain tavalla aina ihmistaloudesta ja siitä, ettei syntyisi hylkiöitä, jotka eivät olleet aikalaisten mielestä yhteiskunnan tuottavia jäseniä.” Tämä mahdollinen näkökulma oli aineistossa hänen mukaansa aina läsnä, mutta ei koskaan loppuun asti vietyinä päätelminä. Myös kotimaisten kansanparantajien hoitotoimet hulluutta kohdatessaan ovat hänen mukaansa kiinnostava alue, josta tehtyyn tutkimukseen ei vielä ainakaan itse ole törmännyt [10]. Äskettäin eläköitynyt Halmesvirta on keskittynyt 2010-luvun lopulta alkaen yhä enemmän väitöstutkimuksensa ajan englantilaisiin ja muihin ajattelun klassikoihin, joiden Suomeksi kääntämisen parissa hän jatkaa työtään edelleen.

Myös Ahlbeck painottaa lopulliseksi viestikseen kentälle sitä, että nykyiset verkostotyötä helpottavat työkalut, ja niiden potentiaali saataisiin käyttöön. ”Toivoisin myös, että väitöskirjaohjaajat opastavat ja kannustavat ohjattaviaan löytämään verkostoja. Seminaarit ja konferenssit ovat tärkeitä, yleensä kv-yhteistyökumppanit löytyvät sieltä.” Suomalaisen, kaikki maamme toimijat yhteen tuovan konferenssin järjestäminen lähitulevaisuudessa olisi Ahlbeckin mukaan mitä tärkein tavoite ja toivottava asiantila. Tähän toiveeseen onkin kuluvan vuoden aikana myös vastattu. [11]

Kuten olemme huomanneet, se että jokin tutkimuksen ala tai kenttä nousee suosioon, ei missään tapauksessa näytä tarkoittavan sitä, että sen takana olisi jokin pitkäjänteinen suunnitelma. Kehnot keskusteluyhteydet, siiloutuminen, aina uudet perustettavat ja katoavat paikallisverkostot ja ihan vain puhdas tuuri määrittävät myös kulttuurisen mielenterveystutkimuksen kuluneita vuosikymmeniä. Nämä haastattelut antavat mikrohistoriallisuudessaan kuitenkin hyvän kuvan siitä, kuinka tärkeitä yksittäiset toimijat, heidän innostuneisuutensa ja aktiivisuutensa ovat kehityksen kannalta. Keskusteluista, tutkimuksista ja tekijöistä kun alkaa aina hiljalleen muodostua jotain, mitä voidaan ruveta myöhemmin pitämään kokonaisuutena tutkimuskenttänä.

Pekka Pietilä, FM, yleisen historian väitöskirjatutkija, Historian ja etnologian laitos, Jyväskylän yliopisto.

Annastiina Mäkilä, FM, kulttuurihistorian väitöskirjatutkija, Kulttuurin ja terveyden tutkimusyksikön koordinaattori, Turun yliopisto.

Viitteet

[1] Mielen häiriöitä on viime vuosikymmeninä lähestytty yhä useammista näkökulmista ja tieteellistä tutkimusta on myös kiitettävästi popularisoitu. Esimerkiksi FT, aatehistorian professori Petteri Pietikäinen Oulun yliopistosta on viimeisen vuosikymmenen aikana onnistuneesti popularisoinut tutkimuskenttää hulluuden historiaa länsimaissa ja Suomessa käsittelevillä teoksillaan (Pietikäinen 2013 ja 2020).

[2] Kiitämme Anssi Halmesvirtaa ja Jutta Ahlbeckia haastatteluista, ja siitä kuinka mielenkiintoisen kuvan nämä piirtävät kulttuurisen mielenterveystutkimuksen kehityksestä viimeisen 30 vuoden ajalta.

[3] Sussexin koulukunnaksi usein kutsuttua aatehistoriallista (heidän käyttämänsä termi *intellectual history*) ajattelutapaa leimaa monitieteellinen lähestymistapa, jossa toimitaan aktiivisessa yhteistyössä kielentutkimuksen, politiikantutkimuksen, oikeustieteen ja teologian kanssa. Tärkeimpinä niminä ja vaikuttajina mainitaan usein Donald Winch, John Burrow ja Stefan Collini. Heidän kollektiivisena agendanaan oli päästä käsiksi historiallisiin ilmiöihin horisontaalisena kuvana, ilman vertikaalista tai jopa teleologista kehityskaarta nykyisyyteen. Yhtenä olennaisimmista julkaisuista Sussexin koulukunnan ajattelun kannalta voidaan pitää heidän kollaboraatiotaan *That noble science of politics* (1983).

[4] Elianne Riska siirtyi myöhemmin Helsingin yliopistoon, jossa hän toimii tänä päivänä emeriittaprofessorina. Hän on kirjoittanut laajasti terveystieteiden alalta.

[5] Seilin hospitaali Turun saaristossa, nykyisen Paraisten kaupungin alueella, on yksi maamme pisimpään toimineita mielisairaaloita. Vuonna 1619 spitaalihospitaaliksi perustettu laitos muutettiin 1800-luvun mittaan pelkkään mielisairaalakäyttöön, jonne toimitettiin vuoden 1889 jälkeen ainoastaan naispotilaita. Maamme kenties tunnetuimpana naispotilaiden mielisairaalana Seili toimi sulkemiseensa saakka vuonna 1962.

[6] Degeneraatioon ja yleisesti rotuteorioihin suomalaisten kontekstissa keskittyneistä tutkijoista mainittakoon ainakin Aira Kemiläinen ja Toivo Nygård Halmesvirran omasta tutkijaympäristöstä Jyväskylän yliopistosta.

[7] Yhtenä tunnetuimmista voidaan mainita ainakin Ylen Areena -palvelusta edelleen löytyvät *Seilin Naiset* (2008), <https://areena.yle.fi/1-1119735> [haettu 20.06.2021], sekä *Själö – Island of Souls* (2020), <https://areena.yle.fi/1-50114420> [haettu 20.06.2021].

[8] *Medical Humanities* -termillä viitataan poikkitieteellisiin pyrkimyksiin, joissa ihmistieteiden (*humanities* ja *social sciences*) lähestymistapoja ja menetelmiä tuodaan osaksi lääketieteen ammattilaisten koulutusta, jotta heidän terapeuttista kuvaansa yksilöistä laajennettaisiin pelkkiä luonnontieteitä laajemmaksi ja hoitotoimenpiteen kattaisivat kaikki inhimillisen tarpeen aspektit.

[9] Samankaltaisia teemoja ja näkökulmia lääketiedettä kohden on löydettävissä 1990-luvun ajalta esimerkiksi FT Arja-Liisa Räisäsen historian väitöskirjasta *Onnellisen*

avioliiton ehdot: sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920 (1995).

[10] Anna Kinnusen väitöskirja *Johtolankoja hulluuteen* (2020) tarkastelee muun muassa 1900-luvun alun kansankertomuksia ja suullisia traditioita mielenvikaisuudesta. Myös Kalle Kananojalta julkaistaan vuoden 2021 aikana *Ihmelääkärit Suomessa 1859–1950*, jossa käsitellään osittain samoja teemoja, joten nyt aiheesta on saatavilla aivan tuoretta tutkimusta.

[11] Marraskuussa 2021 järjestetään Jyväskylän yliopistossa kotimaisia kulttuurisen mielenterveystutkimuksen tutkijoita yhdistävä seminaari. Kutsussa kenttä määrittyy tutkimukseksi, jossa analysoidaan "mielen järkkymisen ja poikkeavuuksien nimeämistä, kohtaamista ja esittämistä eri konteksteissa ja erilaisissa kulttuurituotteissa." CFP seminaariin:
<https://muistoihinkaivertuneet.wordpress.com/2021/05/03/pysakilla-missa-menet-kulttuurinen-mielenterveystutkimus/>. [Haettu 12.8.2021]

Haastattelut

Ahlbeck, Jutta. 2021. Pekka Pietilän toteuttama haastattelu 24.03.2021.
Haastatteluaineisto Pietilän hallussa.

Halmesvirta, Anssi. 2021. Pekka Pietilän toteuttama haastattelu 04.03.2021.
Haastatteluaineisto Pietilän hallussa.

Kirjallisuus

Ahlbeck-Rehn, Jutta. 1998. *Galna kvinnor – från omoral till sjukdom. Kvinnorna på Själö hospital 1889–1944*. Pro gradu, Åbo Akademi. Åbo.

Ahlbeck-Rehn, Jutta. 2006. *Diagnostisering och disciplinering: medicinsk diskurs och kvinnligt vainsinne på Själö hospital 1889–1944*. Doktorsavhandling. Åbo: Åbo Akademis förlag, <https://urn.fi/URN:ISBN:951-765-303-4>. [Haettu 12.8.2021]

Ahlbeck, Jutta, Päivi Lappalainen, Kati Launis, Kirsi Tuohela & Jasmine Westerlund toim. 2015. *Kipupisteissä. Sairaus, kulttuuri ja modernisoituva Suomi*. Utukirjat 8. Turku: UTU, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-8350-6>. [Haettu 12.8.2021]

Ahlbeck, Jutta, Päivi Lappalainen, Kati Launis & Kirsi Tuohela eds. 2018. *Childhood, Literature and Science – Fragile Subjects*. London: Routledge, <https://doi.org/10.4324/9781315270784>.

Ahlbeck, Jutta. 2018. The Nervous Child and the Disease of Modernity. In *Childhood, Literature and Science – Fragile Subjects*, eds. Jutta Ahlbeck, Päivi Lappalainen, Kati

Launis & Kirsi Tuohela, 170–183. London: Routledge,
<https://doi.org/10.4324/9781315270784>. [Haettu 12.8.2021]

Chesler, Phyllis. 1972. *Women and Madness*. Chicago: Chicago review press.

Collini, Stefan, Donald Winch & John Burrow. 1983. *That Noble Science of Politics: A Study in Nineteenth-Century Intellectual History*. Cambridge: Cambridge University Press.

Halmesvirta, Anssi. 1983. *Kiista historian selittämisestä. Analyyttistä historianfilosofiaa vuosina 1950–1965*. Studies in General History 5. Jyväskylä: Jyväskylä University Press.

Halmesvirta, Anssi. 1990. *The British conception of the Finnish 'race', nation and culture, 1760–1918*. Studia Historica 34. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura,
<https://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-dor-000060>. [Haettu 12.8.2021]

Halmesvirta, Anssi. 1998. *Vaivojensa vangit: kansa valitti, lääkäri auttoi: historiallinen vuoropuhelu 1889–1916 [Prisoners of Ailments: A History of Public Health Debate in Finland, 1889–1916]*. Jyväskylä: Atena.

Halmesvirta, Anssi. 2002. Sports as Medicine: Public Health, Hygiene and the Rise of the Sports Movement in Finland, 1880–1920. In *Proceedings of the 6th Congress of the International Society for the History of Physical Education and Sport*, 171–179.

Halmesvirta, Anssi. 2018. Despair in Finnish: Consultation by Correspondence in Fin-de-Siècle Finland. In *Encountering Crises of the Mind. Madness, Culture and Society, 1200s–1900s*, eds. Tuomas Laine-Frigren, Markku Hokkanen & Jari Eilola, 139 - 162. History of Science and Medicine Library 57. Leiden: Brill,
<https://brill.com/view/title/32591>. [Haettu 12.2.2021]

Helén, Ilpo & Mikko Jauho toim. 2003. *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Helsinki: Gaudeamus.

Honkasalo, Marja-Liisa & Hannu Salmi toim. 2012. *Terveyttä kulttuurin ehdoilla. Näkökulmia kulttuuriseen terveystutkimukseen*. Turku: k&h, Turun yliopisto.

Ihanus, Juhani. 1994. *Vietit vai henki: psykoanalyysin varhaisvaiheet Suomessa*. Helsinki: Yliopistopaino.

Ihanus, Juhani toim. 1999. *Kulttuuri ja psykologia*. Helsinki: Yliopistopaino.

Johannisson, Karin. 1994. *Den mörka kontinenten: kvinnan, medicinen och fin-de-siècle*. Stockholm: Norstedt.

Kananoja, Kalle. 2021. *Ihmelääkärit Suomessa 1850–1950 – Kuhnekylpyjä, sähköä ja suggestiota*. SKS-kirjat. Painossa.

Kinnunen, Anna. 2020. *Johtolankoja hulluuteen. Tutkimus mielen sairastamiseen kytkeytyvistä kulttuurisista käsityksistä*. Kultaneito XX. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.

Laine-Frigren, Tuomas, Jari Eilola & Markku Hokkanen eds. 2019. *Encountering Crises of the Mind. Madness, Culture and Society, 1200s–1900s*. History of science and medicine library 57. Leiden: Brill, <https://brill.com/view/title/32591>. [Haettu 12.2.2021]

Madness and Literature Network, *University of Nottingham*,
<https://www.nottingham.ac.uk/research/groups/mental-health/old-site-content/projects/madness-literature.aspx>. [Haettu 12.8.2021]

Mattila, Markku. 1999. *Kansamme parhaaksi: rotuhygienia Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti*. *Bibliotheca historica* 44. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, <https://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-493497>. [Haettu 12.8.2021]

Partti, Kenneth. 2020. *Taking the language of the past seriously. The linguistic turns in Finnish and Swedish history dissertations 1970–2010*. JYU dissertations 174. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7991-1>. [Haettu 12.8.2021]

Pietikäinen, Petteri. 2013. *Hulluuden historia*. Helsinki: Gaudeamus.

Pietikäinen, Petteri. 2020. *Kipeät sielut. Hulluuden historia Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.

Räisänen, Arja-Liisa. 1995. *Onnellisen avioliiton ehdot: sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920*. *Bibliotheca historica* 6. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Showalter, Elaine. 1987. *The Female Malady: Women, Madness and English Culture 1830–1980*. New York: Penguin Books.

Tuohela, Kirsi. 2008. *Huhtikuun tekstit. Kolmen naisen koettu ja kirjoitettu melankolia 1870–1900*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1161. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, <https://www.utupub.fi/handle/10024/36137>. [Haettu 12.8.2021]

Uimonen, Minna. 1999. *Hermostumisen aikakausi: neuroosit 1800- ja 1900-lukujen vaihteen suomalaisessa lääketieteessä*. *Bibliotheca historica* 50. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, <https://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-493522>. [Haettu 12.8.2021]